Έμφυλα στερεότυπα στο παιχνίδι παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Η αναγαιότητα της έμφυλης προσέγγισης στο παιχνίδι.

Μαρία-Παναγιώτα Μωραΐτη, mariamoraiti627@gmail.com

Σκοπός και μεθοδολογία έρευνας

- Η παρούσα εργασία η έχει ως σκοπό να αναδείξει την αναγκαιότητα της έμφυλης προσέγγισης στην εκπαίδευση. Ως επιμέρους στόχος τέθηκε η ανάδειξη των έμφυλων στερεοτύπων μέσα από το παιχνίδι. Οι έρευνες αφορούν κατά κύριο λόγο παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Εν προκειμένω, αξιοποιήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση, με σκοπό τη μελέτη των υπαρχουσών ερευνών και τη συγκέντρωση προβληματισμών και ερευνητικών ερωτημάτων που θα απαντηθούν σε μελλοντικές έρευνες.

Η έννοια της ταυτότητας του φύλου στην προσχολική και τη σχολική ηλικία.

- Στην προσχολική ηλικία οριοθετείται η έννοια του φύλου (Skeleton et al., 2006). Το παιχνίδι αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει τις στάσεις και τις πεποιθήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με το ρόλο του φύλου (Eliot, 2010). Επομένως, οι νηπιαγωγοί πρέπει να είναι προσεκτικοί στον τρόπο που συμπεριφέρονται στα παιδιά, καθώς και οι ίδιοι είναι επιφορτισμένοι με έμφυλα στερεότυπα (Skeleton et al., 2006).
- Λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικό φύλο και όχι το βιολογικό πρόκειται για μια πιο σύνθετη διαδικασία, η οποία εξαρτάται και από τις κοινωνικές προσλαμβάνουσες. Για παράδειγμα παλαιότερα λαμβάνονταν υπόψη μόνο το βιολογικό φύλο, ενώ πλέον η έννοια του κοινωνικού φύλου έχει ενταχθεί στο κοινωνικό γίγνεσθαι (Powlishta et al., 2001). Τα παιδιά γνωρίζουν από μικρή ηλικία στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο (Martin & Halverson, 1981). Ήδη από την ηλικία των 2,5 ετών τα παιδιά αρχίζουν να παρουσιάζουν προτιμήσεις για τους φίλους τους, τις δραστηριότητες και τις συμπεριφορές που τους αρέσουν. Οι προτιμήσεις συμπεριλαμβάνουν την επιλογή παιχνιδιών, δραστηριοτήτων, επαγγελμάτων και φίλων (Ruble & Martin, 1998).
- Επιπρόσθετα, αρκετά παιδιά αρχίζουν να χρησιμοποιούν τις ετικέτες φύλου (gender labels) κατά τη διάρκεια του τρίτου έτους για να αναφερθούν στους εαυτούς τους και τους άλλους (Fleer,1998;Leinbach & Fagot, 1986). Οι γνώσεις σχετικά με το φύλο εμπλουτίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του τέταρτου και πέμπτου έτους. Συνεπώς, αξιοποιώντας τις γνώσεις αυτές είναι σε θέση να εξάγουν συμπεράσματα για το φύλο των ανθρώπων βασιζόμενα σε ορισμένα χαρακτηριστικά (Powlishta et al. 2001).
- Τα παιδιά στην προσχολική ηλικία συνειδητοποιούν τα βιολογικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τα αρσενικά και τα θηλυκά άτομα. Τα έμφυλα στερεότυπα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τους ρόλους και τα χαρακτηριστικά των φύλων τα παιδιά σε αυτή την ηλικία. Παράλληλα, αποδίδουν συμπεριφορές και στάσεις στα άτομα ανάλογα με το βιολογικό τους φύλο. Επί παραδείγματι, συσχετίζουν την εξουσία με τα αγόρια και το φόβο και την αδυναμία με τα κορίτσια. Αυτό οφείλεται αποκλειστικά στην αναπαραγωγή των έμφυλων στερεοτύπων που παρατηρούν τα παιδιά στο περιβάλλον τους (Ruble& Martin, 1998).
- Κατά τα πρώτα σχολικά χρόνια για τα περισσότερα παιδιά η ανάπτυξη της ταυτότητας φύλου περιλαμβάνει μια επανεξέταση της ταυτότητας του βιολογικού τους φύλου, αφήνοντας κατά μέρος την πίεση για τη διαφοροποίηση φύλου και την μεροληψία για τις ομάδες ομόφυλων παιδιών. Αντιθέτως, στη σχολική ηλικία καλλιεργείται η ικανότητα αντίληψης των μορφών ταυτότητας φύλου. Παρ' όλα αυτά, καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας εντοπίζονται σημαντικές ατομικές διαφορές μεταξύ των παιδιών κάθε φύλου σε όλες τις διαστάσεις της έμφυλης ταυτότητας (Perry et al., 2012). Τα ευρήματα των ερευνών καταδεικνύουν ότι τα μικρά παιδιά δεν κατανοούν αρχικά ότι τα παιχνίδια σχετίζονται με το βιολογικό τους φύλο, μαθαίνουν όμως γρήγορα ότι ορισμένα παιχνίδια είναι «για αγόρια» ενώ άλλα «για κορίτσια» (Fagot, 1974; Miller, 1987; Lloyd & Duveen, 1992).

Θεωρητικές προσεγγίσεις για την ταυτότητα φύλου

- Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις μπορούν να εξηγήσουν την ανάπτυξη των έμφυλων στερεοτύπων. Για παράδειγμα, τα δυναμικά συστήματα προσεγγίζουν και συνδυάζουν έμφυλα σχήματα και κοινωνικές θεωρίες που βασίζονται φύλου με σκοπό να παροτρύνουν τα παιδιά να ενστερνίζονται στερεότυπα φύλου (Martin & Ruble, 2010). Τα στερεότυπα αφορούν ένα σύνολο πεποιθήσεων σχετικά με τα χαρακτηριστικά μιας συγκεκριμένης ομάδας (Biernat & Kobrynowicz, 1999). Τα παιδιά μαθαίνουν τα στερεότυπα για το φύλο πριν καν μάθουν στερεότυπα για οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα (Zemore et al., 2000).
- Η στερεότυπη γνώση για το φύλο αυξάνεται ραγδαία από την ηλικία των 3 ετών, ενώ η εδραίωση των έμφυλων στερεοτύπων φαίνεται να κορυφώνεται στα 5 με 6 έτη, ηλικίες στις οποίες τα παιδιά είναι εξαιρετικά ευάλωτα στη διατήρηση των έμφυλων στερεοτύπων (Aubry et al., 1999;Miller et al., 2006).
- Οι ψυχολογικές θεωρίες για την ανάπτυξη του φύλου αναδεικνύουν τη σημαντικότητα του οικείου και σχολικού περιβάλλοντος για την κατανόηση των στερεοτύπων φύλου. Οι επιλογές των παιδικών παιχνιδιών και το στιλ παιχνιδιού, επηρεάζονται από τα έμφυλα στερεότυπα. Τα παιδιά συμμορφώνονται με τις κοινωνικές προσδοκίες του βιολογικού τους φύλου από μικρή ηλικία (Leaper, 2015). Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά αποτρέπονται να έρθουν σε επαφή με δραστηριότητες που δεν κρίνονται κατάλληλες για το βιολογικό τους φύλο (Leaper & Bigler, 2018; Weisgram et al., 2014).
- Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, το περιβάλλον στο οποίο εκτίθενται τα παιδιά έχει ισχυρό αντίκτυπο στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα φύλα. Η ενίσχυση ορισμένων συμπεριφορών και στάσεων έχει ως απόρροια την υιοθέτηση έμφυλων στερεοτύπων από τα παιδιά. Τα παιδιά υιοθετούν έμφυλες συμπεριφορές παρατηρώντας το περιβάλλον τους και μιμούμενα τις συμπεριφορές αυτές (Bandura, 1977). Το σχολείο, το οικογενειακό περιβάλλον και η παιδική λογοτεχνία είναι εμπεριέχουν έμφυλα στερεότυπα (Ruble & Martin, 1998).

Έμφυλες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση

- Οι ενστάσεις και οι προβληματισμοί διατυπώθηκαν από το φεμινιστικό κίνημα ήδη από τη δεκαετία του 1970, έλαβαν ωστόσο ελάχιστη προσοχή. Η αναπαραγωγή των προκαταλήψεων έχει τις ρίζες τις στο διαχωρισμό των παιχνιδιών ανάλογα με το βιολογικό φύλο. Σύμφωνα με έρευνες τα παιδιά κατευθύνονται προς ορισμένα είδη παιχνιδιού και πιο συγκεκριμένα τα κορίτσια ωθούνται να επιλέγουν παιχνίδια, μέσω των οποίων αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές δεξιότητες και τη συναισθηματική νοημοσύνη, ενώ τα αγόρια ωθούνται σε επιλογές που αναπτύσσουν τεχνικές γνώσεις και δεξιότητες (Hart, 1979; Miller, 1987;Lloyd & Duveen, 1992).
- Οι μεταγενέστερες έρευνες απομακρύνθηκαν από τη θεωρία έμφυλων ρόλων, οι οποίες εστιάζουν στην απόδοση έμφυλων ρόλων μέσω των παιχνιδιών. Αντ' αυτού, δόθηκε έμφαση στους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά χρησιμοποιούν ενεργά τα παιχνίδια και άλλους τρόπους για να παίξουν για να οριοθετήσουν τις ταυτότητες του φύλου (Kirkham, 1996). Αξίζει να αναφερθεί ότι τα παραμύθια με φεμινιστικά μηνύματα απομάκρυναν τους ερευνητές από την ανάλυση των επιλογών των παιδιών. Με λίγα λόγια δεν εστίαζαν στην επιλογή των παιχνιδιών με κριτήριο το βιολογικό τους φύλο. Τέτοιου είδους μεταστρουκτουραλιστικές προσεγγίσεις εστίασαν στην κατανόηση των παιχνιδιών ως υλικά μέσω των οποίων μπορούν να κατανοήσουν και άλλες πτυχές της κοινωνικής ταυτότητας (Davies, 2006).
- Κατά συνέπεια, η πεποίθηση ότι τα παιχνίδια μπορούν να κατευθύνουν το σεξουαλικό προσανατολισμό είναι προχυμένα. Ωστόσο, η επανεξέταση απόψεων που σχετίζονται με τα παιδικά παιχνίδια και το φύλο είναι αναγκαία, καθώς μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων σχετίζουν τα παιχνίδια και τα ρούχα με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την οριοθέτηση του φύλου (Delamont, 2001). Κατά καιρούς τέτοιες απόψεις έχουν σχολιαστεί ποικιλοτρόπως. Για παράδειγμα έχουν σχολιαστεί ο τρόπος με τον οποίο τα ροζ ρούχα έχουν ταυτιστεί με τα κορίτσια, καθώς και η σεξουαλικοποίηση των παιχνιδιών που απευθύνονται σε κορίτσια. Οι εταιρείες που κατασκευάζουν παιχνίδια γνωρίζουν τις έμφυλες προτιμήσεις των καταναλωτών και αναπτύσσουν στρατηγικές marketing που βασίζονται σε αυτές, διαιωνίζοντας την αγορά παιχνιδιών με κριτήριο το βιολογικό φύλο των παιδιών (Williams, 2006).

Έμφυλες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση

- Το παιχνίδι με αντικείμενα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της έμφυλης ταυτότητας (White, 2012).

- Η αναπαραγωγή και διαιώνιση του έμφυλου διαχωρισμού και στο νηπιαγωγείο έχει αρνητικό αντίκτυπο στον ψυχισμό των παιδιών. Συγκεκριμενοποιώντας, το παιχνίδι των κοριτσιών με τις κούκλες Barbie έχει ως απόρροια τη σεξουαλικοποίηση της γυναίκας, ενώ παράλληλα προωθεί την αψεγάδιαστη εξωτερική εμφάνιση και τη ροπή προς τον καταναλωτισμό (Francis, 2010;Hains, 2014). Σε ό,τι αφορά τα αγόρια η ενασχόλησή τους με παιχνίδια που προάγουν τη βία, έχει ως αποτέλεσμα την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών και την έλλειψη ενσυναίσθησης και συναισθηματικής νοημοσύνης (Ostrov&Keeting, 2004).

- Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας των Γονιτσιώτη και Μάγου (2016) μεταξύ 16 νηπιαγωγών που εργάζονταν σε επαρχιακή πόλη οι 11 εξ αυτών αποκρίθηκαν ότι αποφεύγουν να διαχωρίζουν τα παιχνίδια ανάλογα με το φύλο των παιδιών, προσδίδοντάς τους έτσι μια ουδετερότητα. Ωστόσο, οι απόψεις τους ήταν στερεοτυπικές σε ό,τι αφορά το παιχνίδι αγοριών με κούκλες. Δεν ισχύει το ίδιο όμως για το παιχνίδι κοριτσιών με παιχνίδια που έχουν χαρακτηριστεί ως «αγορίστικα». Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε διαχωρισμός στις κούκλες που χρησιμοποιούνται στο παιχνίδι, οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν σε Barbie και αυτές που έχουν μορφή μωρού. Μάλιστα, θεώρησαν ότι οι πρώτες έχουν αρνητικό αντίκτυπο, επιβεβαιώνοντας με τον τρόπο αυτό τα ευρήματα των ερευνών των Francis (2010) και Hains (2014). Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι προσπαθούν να αποτινάξουν τα στερεότυπα γύρω από τον έμφυλο διαχωρισμό των παιχνιδιών, αν και είχαν τέτοιου είδους στερεότυπα. Ορισμένες φορές τείνουν να λειτουργούν στερεοτυπικά ιδιαίτερα σε ότι αφορά το παιχνίδι των αγοριών με παιχνίδια που θεωρούνται «κοριτσίστικα» εξαιτίας των κοινωνικών πιέσεων και των πιέσεων των γονέων.

- Οι Αγγελή και Λέστα υλοποίησαν το 2018 υπό την αιγίδα του Μεσογειακού Ινστιτούτου Μελετών Κοινωνικού Φύλου μια έρευνα σχετικά με τα έμφυλα στερεότυπα στην εκπαίδευση. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών και των παιδιών δημιουργούν αλληλεπιδράσεις, οι οποίες, δύνανται να αναπαράγουν έμφυλα στερεότυπα. Τα έμφυλα στερεότυπα καθιστούν όσα παιδιά δεν εμπίπτουν στη στερεοτυπική απεικόνιση του βιολογικού τους φύλου τους ευάλωτα στο σχολικό εκφοβισμό, γεγονός που προκαλεί έντονους προβληματισμούς. Τα τελευταία χρόνια, έχει παρατηρηθεί αυξημένο ενδιαφέρον για το θέμα της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση. Παρά το έντονο ενδιαφέρον για την ένταξη της ισότητας των φύλων στην εκπαίδευση οι παρεμβάσεις είναι μεμονωμένες, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συνέχεια και συνοχής το εν λόγω εγχείρημα. Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η πολιτική βούληση είναι αναγκαία για την εισαγωγή της οπτικής του φύλου στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι.

Έμφυλες προσεγγίσεις στην εκπαίδευση

- Για την ένταξη της ισότητας των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης κρίνεται απαραίτητη η διενέργεια δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην αποφυγή του έμφυλου διαχωρισμού των παιχνιδιού. Οι δραστηριότητες αυτές στοχεύουν στην προαγωγή της άποψης ότι τα παιχνίδια είναι ουδέτερα ως προς το φύλο. Πρώτο στάδιο για την επίτευξη του σκοπού αυτού αποτελεί η ευαισθητοποίηση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών/-τριών. Θα πρέπει να υπάρχει ποικιλία παιχνιδιών στην τάξη, ιδιαίτερα στα μικρότερης ηλικίας παιδιά και παράλληλα οι εκπαιδευτικοί να ενθαρρύνουν τα παιδιά να παίζουν και με παιχνίδια που δεν είναι ταυτισμένα με το βιολογικό τους φύλο (Κογκίδου, 2016).
- Η έρευνα των Spinner et al. (2021) έρχεται να συμπληρώσει ότι τα έμφυλα στερεότυπα στην εκπαίδευση μπορούν να καταρριφθούν, μέσω παρεμβάσεων που οργανώνονται από τους εκπαιδευτικούς. Οι παρεμβάσεις αυτές για να έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα θα πρέπει να πραγματοποιούνται συστηματικά και να μην είναι αποσπασματικές. Επίσης, η συνεργασία ερευνητών και εκπαιδευτικών μπορεί να επιφέρει θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη στρατηγικών που στοχεύουν στην κατάρριψη του έμφυλου διαχωρισμού. Πιο συγκεκριμένα, όσα παιδιά ανήκαν στην ομάδα που πραγματοποιήθηκαν παρεμβάσεις αντιλαμβάνονταν τις ομοιότητες τους με τα άτομα του αντίθετου φύλου και δεν διαιώνιζαν σε μεγάλο βαθμό τα έμφυλα στερεότυπα συγκριτικά με τα παιδιά που δεν συμμετείχαν στις παρεμβάσεις. Επιπροσθέτως, είχαν πιο ευέλικτες απόψεις σχετικά με το φύλο τα παιχνίδια και τα επαγγέλματα. Ο τρόπος διδασκαλίας και οι στάσεις των εκπαιδευτικών συμβάλλουν στη διαμόρφωση των αντιλήψεων στα παιδιά σχετικά με τα στερεότυπα φύλου.
- Η χρήση μη σεξιστικής γλώσσας σίγουρα θα διευκολύνει την ένταξη της οπτικής του φύλου στην εκπαίδευση. Η χρήση ουδέτερου ως προς το φύλο λεξιλογίου αποτρέπει τον έμφυλο διαχωρισμό. Η οπτική του φύλου στην εκπαίδευση θα πρέπει να έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα, δηλαδή θα πρέπει να ενταχθεί σε όλα τα επιστημονικά πεδία και αντικείμενα που είναι ενταγμένα στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2018).
- Σημαντική είναι και η ευαισθητοποίηση των γονέων επί του θέματος, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω ημερίδων και δράσεων ενημέρωσης. Οι δράσεις ευαισθητοποίησης στοχεύουν στην ενθάρρυνση των γονέων να παίζουν μαζί με τα παιδιά τους απενοχοποιώντας τα έμφυλα στερεότυπα (Κογκίδου, 2016).

Ενδεικτικές δραστηριότητες

- Δραστηριότητες από το υλικό ευαισθητοποίησης της Κογίδου 2016:

- Συλλογή φωτογραφικού υλικού από οικογενειακά άλμπουμ και το διαδίκτυο (παιδικά δωμάτια, μωρουδιακά ρούχα), την καταγραφή των παιχνιδιών με τα οποία απασχολούνται τα παιδιά στο σπίτι ή τα παιχνίδια που τους αγοράζουν συνήθως τα οικεία τους πρόσωπα και αν οι επιλογές αυτές ταυτίζονται με τις δικές τους. Βέβαια η συζήτηση γύρω από τον έμφυλο διαχωρισμό θα πρέπει να γίνεται με τρόπο κατανοητό και προσαρμοσμένο στο νοητικό και αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών.

- Project με θέμα τη σύγκριση παλαιότερων και σύγχρονων παιχνιδιών θα βοηθούσε στην κατανόηση της πορείας του παιχνιδιού και πώς αυτό έχει σχετιστεί με τις έμφυλες διακρίσεις.

- Project «Παίζω με όλα τα παιχνίδια», ιδέα η οποία βασίζεται στο να ενθαρρύνει τα παιδιά να παίζουν και με παιχνίδια που δεν είναι κοινωνικά συμβατά με το βιολογικό τους φύλο.

- Επιπρόσθετα, στις ηλικίες αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν τα παραμύθια και η ζωγραφική. Η αφήγηση παραμυθιών που καταρρίπτουν τα έμφυλα στερεότυπα και η δημιουργία μιας αφίσας με θέμα «Παιχνίδια για όλους» αποτελούν πρακτικές που ενδείκνυνται για την προσχολική και σχολική ηλικία.

- Σχεδιασμός ενός παιχνιδιού για όλα τα παιδιά (δηλαδή ενός παιχνιδιού που δεν συνδέεται παραδοσιακά με κάποιο φύλο).

- Ζωγραφική ή επιλογή παιχνιδιών, παιδικών ρούχων εκτός των παραδοσιακών-στερεοτυπικών ροζ-γαλάζιο

- Δημιουργία αφίσας με θέμα «Ένας πολύχρωμος κόσμος –Πέρα από το ροζ και το γαλάζιο».

Πώς μπορούν να αξιοποιηθούν;

- Οι δραστηριότητες αποτελούν εργαλείο βιωματικής μάθησης και είναι κατάλληλες για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας.
- Οι στόχοι της εκάστοτε δραστηριότητας θα πρέπει να είναι σαφείς και ξεκάθαροι και πάνω από όλα προσαρμοσμένοι στο αναπτυξιακό και νοητικό επίπεδο των παιδιών.
- Μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης ο καταιγισμός ιδεών (brain storming) , και τα παιχνίδια ρόλων (role playing) σε μικρές ή μεγαλύτερες ομάδες, ανάλογα με τη δυναμική της τάξης.

Συμπεράσματα-Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

- Τα έμφυλα στερεότυπα είναι υπαρκτά στην προσχολική και τη σχολική εκπαίδευση. Τα παιχνίδια τείνουν να χρησιμοποιούνται στερεοτυπικά από τα παιδιά, εξαιτίας των κοινωνικών αντιλήψεων, των αντιλήψεων της οικογένειας, αλλά και των εκπαιδευτικών.
- Από πολύ πρώιμη ηλικία αρχίζουν να διαμορφώνονται οι γνώσεις γύρω από το φύλο. Επομένως, η κατάρριψη των έμφυλων στερεοτύπων κρίνεται αναγκαία, έτσι ώστε να μη διαιωνίζονται και από αυτά τα στερεότυπα.
- Οι θεωρητικές προσεγγίσεις προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη διαμόρφωση των έμφυλων ταυτοτήτων.
- Πεποιθήσεις οι οποίες συσχετίζουν το φύλο με το σεξουαλικό προσανατολισμό είναι ξεπερασμένες, καθώς έχει επιβεβαιωθεί εδώ και πολλά χρόνια από έρευνες ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει.

Συμπεράσματα-Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

- Η αναπαραγωγή των έμφυλων στερεοτύπων στην εκπαίδευση επιδρά αρνητικά στον ψυχισμό των παιδιών, τη σχολική τους επίδοση και τις κοινωνικές τους συναναστροφές. Επίσης, τα παιδιά που δεν ανταποκρίνονται στη στερεοτυπική απεικόνιση του φύλου είναι περισσότερα ευάλωτα στη βία και το σχολικό εκφοβισμό.
- Για το λόγο αυτό οι ολοκληρωμένες και συνεχείς παρεμβάσεις κρίνονται αναγκαίες.
- Ακόμη και εκπαιδευτικοί που προσπαθούν να αποτινάξουν τα έμφυλα στερεότυπα προβληματίζονται με την εικόνα ενός αγοριού που παίζει με παιχνίδια του αντίθετου φύλου.
- Αν και στην Ελλάδα η έρευνα γύρω από το διερευνώμενο θέμα είναι ελλιπής εντοπίζεται υλικό σύμφωνα με το οποίο οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αντιμετωπίζουν τα έμφυλα στερεότυπα.
- Σημαντική κρίνεται επίσης η ευαισθητοποίηση των γονέων σχετικά με το παιχνίδι και τα έμφυλα στερεότυπα.
- Μελλοντικά η έρευνα μπορεί να εστιαστεί σε θέματα γύρω από τα έμφυλα στερεότυπα στην κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης και πώς αυτά μπορούν να εξαλειφθούν.

Βιβλιογραφία

- Αγγελή, Μ., Λέτση, Σ. (2018). *Καταπολεμώντας τα στερεότυπα του φύλου στην εκπαίδευση*. Κύπρος: Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου

- Γονιτσιώτη, Χ., Μάγος, Κ., (2016). «Αυτοκίνητο Για Τα Αγόρια, Κούκλα Για Τα Κορίτσια;» Διερεύνηση Των Αντιλήψεων Νηπιαγωγών Για Το Παιχνίδι-Αντικείμενο Στο Νηπιαγωγείο. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού 15*:15-10 DOI: https://doi.org/10.12681/icw.22185.

- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2018). Οδηγός για την ένταξη της οπτικής του φύλου στα προγράμματα σπουδών. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων.

- Κογκίδου, Δ., (2016). Όλα τα παιχνίδια για όλα τα παιδιά. Διαθέσιμο στο:https://kmaked.pde.sch.gr/site/attachments/article/1531/afisa.pdf
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

- Aubry, S., Ruble, D. N., & Silverman, L. B. (1999). The role of gender knowledge in children's gender-typed preferences. In L. Balter & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), Child psychology: A handbook of contemporary issues. *Psychology Press*: 363–390.

- Biernat, M., & Kobrynowicz, D. (1999). A shifting standards perspective on the complexity of gender stereotypes and gender stereotyping. In. W. B. Swann, Jr J. H. Langlois, & L. A. Gilbert (. Eds.), Sexism and stereotypes in modern society: The gender science of janet taylor spence.. *American Psychological Association*:75-106 doi:10.1037/10277-004

- Davies, B. (2006) Subjectification: the relevance of Butler's analysis for education. *British Journal of Sociology of Education 27*(4):425–438.

- Delamont, S. (2001). *Changing women, unchanged men?* Buckingham: Open University Press.

- Eliot, I. (2010). Pink brain, Blue Brain: How small differences grow into troublesome gaps- And what we can do about it. New York: Houghton Mifflin Harcourt.

- Fagot, B. (1974) Sex differences in toddlers' behaviour and parental reaction. *Developmental Psychology 10*:554–558.

- Francis, B., (2010). Gender, toys and learning. *Oxford Review of Education 36*(3):325–344 DOI: 10.1080/03054981003732278

- Fleer, M. (1998). 'Me not a boy, me a person!': Deconstructing gendered interactional patterns in early childhood. *Australian Journal of Early Childhood 23*(1): 22–7.

Βιβλιογραφία

- Hains, R. (2014). *The Princess Problem: Guiding Our Girls through the Princess- Obsessed Years.* Illinois: Sourcebooks.
- Hart, R. (1979). *Children's experience of place*. New York, Irvington.
- Kirkham, P. (1996). *The gendered object.* Manchester: Manchester University Press
- Leaper, C. (2015). Gender and social-cognitive development. In R. M. Lerner (Series Ed.), L. S. Liben, & U. Muller (Vol. Eds.), Handbook of child psychology and developmental science *Cognitive processes 7*(2): 806–853.
- Leaper, C., & Bigler, R. S. (2018). Societal causes and consequences of gender-typing of children's toys. In E. S. Weisgram & L. M. Dinella (Eds.), Gender-typing of children's toys: How early play experiences impact development (p. 287–308). American Psychological Association. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0000077-013.
- Leinbach, M.D., and B.I. Fagot. (1986). Acquisition of gender labels: A test for toddlers. *Sex Roles 15*: 655–67.
- Lloyd, B. & Duveen, G. (1992). *Gender identities and education*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Martin, C. L., & Ruble, D. N. (2010). Patterns of gender development. *Annual Review of Psychology 61*:353–381. doi:10.1146/annurev.psych.093008.100511
- Martin, C.L., and C.F. Halverson, Jr. (1981). A schematic processing model of sex typing and stereotyping in children. *Child Development* 52: 1119–34.
- Miller, C. F., Trautner, H. M., & Ruble, D. N. (2006). The role of gender stereotypes in children's preferences and behavior. In L. Balter & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Child psychology: A handbook of contemporary issues*. Psychology Press.
- Miller, C. (1987). Qualitative differences among gender-stereotyped toys: implications for cognitive and social development in girls and boys. *Sex Roles 16*: 473–487
- Ostrov, J. M., & Keating, C. F. (2004). Gender differences in preschool aggression during free play and structured interactions: An observational study. *Social Development 13*: 255-277.

Βιβλιογραφία

- Perry, D. G., Pauletti, R. E., Cooper, P. J., & Handrinos, J. E. (2012). The intrapsychics of gender: On the nature and functions of gender identity. Paper presented at the biennial Gender Development Research Conference, San Francisco, CA
- Powlishta, K. K. (1995). Gender bias in children's perceptions of personality traits. Sex Roles, 32, 17–28. Retrieved from https://doi:10. 1007/BF01544755
- Ruble, D.N., and C.L. Martin. (1998). Gender development. In Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development, ed. W. Damon (series ed.) and N. Eisenberg (vol. ed.), 933–1016. New York: Wiley
- Skeleton, C., Francis, B. & Smulyan, L.(Eds), The SAGE Handbook of Gender and Education. London: SAGE.
- Spinner, L., Tenenbaum, H., Cameron, L., Wallinheimo, A.S. (2021). A school-based intervention to reduce gender stereotyping. *School Psychology International 0*(0):1–28
- Weisgram, E. S., Fulcher, M., & Dinella, L. M. (2014). Pink gives girls permission: Exploring the roles of explicit gender labels and gender-typed colors on preschool children's toy preferences. *Journal of Applied Developmental Psychology 35*: 401–409. doi:10.1016/j.appdev.2014.06.004
- White, R. E. (2012). *The power of play: A research summary on play and learning*.Available at: http://www.childrensmuseums.org/images/MCMResearchSummary.pdf
- Williams, C. (2006). *Inside toyland: working, shopping and social inequality*. Berkeley: University of California Press.
- Zemore, S. E., Fiske, S. T., & Kim, H.-J. (2000). Gender stereotypes and the dynamics of social interaction. In T. Eckes & H. M. Trautner (Eds.), *The developmental social psychology of gender*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.